

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДСТАВ ТА ПОРЯДКУ ЗАСТОСУВАННЯ УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

DEVELOPMENT OF THE NORMATIVE AND LEGISLATIVE REGULATION OF THE GROUNDS AND PROCEDURE FOR APPLYING REMOVAL FROM THE RIGHT TO INHERITANCE

Кащук Д.А., аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Стаття присвячена дослідженню питання усунення від права на спадкування, як форми цивільно-правової відповідальності. Наголошено, що усунення від права на спадкування виступає як нормативно-визначена санкція за невиконання позитивних обов'язків цивільного, сімейного та кримінально-правового характеру. Підкреслено, що зазначена форма відповідальності пов'язана з порушеннями обов'язків особистого немайнового характеру, пов'язаних із захистом особистого немайнового права на життя та здоров'я особи, обов'язків, що випливають із необхідності забезпечити принцип свободи заповіту спадкодавця, а також обов'язків аліментного характеру, визначені сімейним правом, які випливають з відносин між батьками та дітьми та порушення вимог сімейного законодавства у частині правозгідності шлюбу. Наголошено, що усунення від права на спадкування є єдиним для цієї форми цивільної відповідальності у своєму роді стягненням, що за своєю правовою природою є подібним до окремих видів покарання та стягнень у цивільному, кримінальному та адміністративному праві. Підкреслено, що з метою надання юридичної визначеності порядку застосування ст. 1224 ЦК України у частині усунення від права на спадкування спадкоємців, які ухилялися від виконання обов'язків щодо утримання спадкодавця, за основу необхідно обрати встановлений у адміністративному та кримінальному законодавстві диференційований підхід. Наголошено, що для доказування факту «ухилення від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця» може бути використано вирок у кримінальному провадженні по обвинуваченню спадкоємця у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 164 КК України «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей». Запропоновано внести зміни до абзацу 2 частини 3 ст. 1224 ЦК України, доповнивши їх словами «...які злісно ухиляються від виконання обов'язку...» та викласти положення диспозиції ч. 3 ст. 1224 ЦК України у наступній редакції: «...не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які злісно ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом».

Ключові слова: право на спадкування, усунення від права на спадкування, негідний спадкоємець, юридична відповідальність, правопорушення, немайнові та майнові обов'язки.

The paper is dedicated to issues on researching elimination of the right to inheritance as a form of civil liability. It is stressed, the elimination of the right to inheritance, unquestionably, is a form of civil liability, a specific sanction for failure to fulfil positive obligations under the Civil, Family and Criminal laws of Ukraine. We outline, a mentioned form of liability is related to violence (failure to fulfil positive civil and legal obligations) that include: obligations of personal non-property character, related to protection of personal right for life and health of the person, obligations that come from the necessity of the ensuring the principle of the freedom of testament of the testator, alimony obligations are defined by Family Law, and obligations that come from the relations between parents and children and violation of the requirements of family law in terms of the legality of marriage. There is stressed, the elimination of the right for the inheritance is the only penalty for this form of civil liability. By its legal nature, it is similar to certain types of punishment and penalties in civil, criminal and administrative law. This penalty has subsidiary nature (is an additional burden on the person who committed the offence that results in such removal). Elimination of the right to inheritance is also a means of the protection of rights of the interested person, and interests of the society and the state. It is outlined, the purpose of the providing legal certainty of the procedure for applying Art. 1224 of the Civil Code of Ukraine regarding the removal from the right to inheritance of heirs who evaded the fulfillment of obligations regarding the support of the testator has to be based on the approach of differentiation, stated in administrative and criminal legislation. There is stressed, the verdict in the criminal proceedings on the accusation of the heir in the commission of a criminal offense provided for in Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine "Evasion of the payment of alimony for the maintenance of children" can be used for proving the fact of "evading the obligation to support the testator".

There is suggested to amend paragraph 2 of part 3 of Article 1224 of the Civil Code of Ukraine "...who maliciously avoid the fulfillment of their duty...", and set out the provisions of the disposition of part 3 of Art. 1224 of the Civil Code of Ukraine in the following version: "...parents (adopters) and children of full age (adopted), and other persons who maliciously avoid the fulfillment of their duty of the maintenance of the testator, if this condition is clarified by the court, do not have the right to inheritance under the law".

Key words: right to inheritance, elimination of the right to inheritance, unworthy heir, legal liability, offences, non-property and property duties.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з ключових гарантій створення міцної сім'ї та забезпечення правової охорони сімейних відносин між чоловіком та жінкою, які уклали шлюб, є умови укладення шлюбу, закріплені в Сімейному кодексі України. Недотримання цих умов може призвести до невизнання шлюбного статусу таких осіб та позбавлення неправомірно укладеного шлюбу правового захисту з боку держави.

Норми щодо недійсності шлюбу традиційно містяться в актах сімейного законодавства, включаючи чинний СК України. Однак процесуальний порядок визнання шлюбу недійсним регулюється Цивільним процесуальним кодексом України. Незважаючи на це, у судовій практиці все ще існують суперечності стосовно підстав для визнання шлюбу недійсним і правових наслідків такої недійсності. Це підкреслює необхідність подальших досліджень цього

аспекту сімейного права в його взаємозв'язку з питаннями права спадкового.

При цьому важливим питанням цивільно-правової доктрини виступає визначення усунення від права на спадкування як форми цивільно-правової відповідальності. Цивільне право регулює особисті немайнові відносини як ті, що пов'язані з майновими аспектами, так і ті, що не мають до них прямого стосунку. До недавнього часу існувала поширена думка, що, оскільки порушення особистих немайнових відносин не піддається майновій оцінці, відповідальність за такі порушення не може бути майновою. Проте здебільшого порушення особистих немайнових прав громадян або організацій може спричинити для них невідгідні майнові наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які опирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Окремі

аспекти усунення від права на спадкування були предметом наукового аналізу в дослідженнях Абрамова М. В. [1], Буркацького Л. К. [2], Василенка В. В. [3], Достдара Р. [4], Заїки Ю. О. [5], Кухарева О. Є. [6], Оксанюк Н. М. [7], Печеного О. П. [8], Ромовської З. В. [9], Рябокони Є. О. [10], Сурми Н. П. [11], Тимченка Л. М. [12], Фурси С. Я., Фурси Є. І. [13], Шишки Р. Б. [14] та інших науковців.

Водночас численні питання, пов'язані з науково-теоретичними засадами визначення усунення від права на спадкування як форми цивільно-правової відповідальності, залишаються не висвітленими.

Формулювання мети статті (постановка завдання).

Метою статті є дослідження практичних аспектів удосконалення нормативно-правового регулювання підстав та порядку застосування усунення від права на спадкування як форми цивільно-правової відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усунення від права спадкування – це позбавлення права на спадщину негідних спадкоємців, засноване на підставі закону та рішення суду. Інститут усунення від права на спадкування давно відомий вітчизняному цивільному законодавству. Дослідження в цій галузі мають сприяти більш чіткому розумінню та ефективному застосуванню цивільно-правової відповідальності в Україні, що в свою чергу сприятиме розвитку правової системи та забезпеченню справедливості в суспільстві [15, с. 189].

Усунення від права на спадкування нормативно врегульовано положеннями спадкового права і передбачає позбавлення права на спадщину негідних спадкоємців на підставі закону та рішення суду. Ця дефініція закріплена ст. 1224 ЦК України [16].

Згідно з ч. 4 ст. 1224 Цивільного кодексу України, особи, шлюб між якими є недійсним або був визнаний недійсним за рішенням суду, не мають права на спадкування за законом одна після одної. Проте, якщо шлюб був визнаний недійсним після смерті одного з подружжя, суд може надати право на спадкування другому з подружжя, який залишився живим, за умови, що він не знав і не міг знати про перешкоди для реєстрації шлюбу. Це право стосується спадкування частки майна, набутого ними під час цього шлюбу [16].

Таким чином, ступінь гарантованості права спадкування залежить від якості правового регулювання відповідних відносин, що виражається, зокрема, у встановленні такого механізму захисту прав спадкоємців, який відповідає об'єктивним потребам суспільства, відображає зміни в суспільно-економічному житті країни. На кожному історичному етапі формуються власні цілісні і завершені вчення про механізм захисту прав гідних спадкоємців при спробах заволодіти спадковим майном з боку спадкоємців негідних.

СК України визначає в положеннях ст. ст. 39, 40 та 41 випадки, коли шлюб є недійсним, та шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду або який може бути визнаний недійсним за рішенням суду [17].

У першому випадку недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі. Також недійсним є шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою або зареєстрований з особою, яка визнана недездатною.

Ст. 39 СК України визначає, що якщо шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває у шлюбі, то в разі припинення попереднього шлюбу до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу [17].

Відповідно до положень ст. 40 СК України шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка. Згода особи на шлюб не вважається вільною, якщо на момент

його реєстрації вона страждала на тяжкий психічний розлад, була у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, через що не повністю усвідомлювала значення своїх дій і/або не могла ними керувати. Також згода не є вільною, якщо шлюб було укладено під впливом фізичного чи психічного насильства [17].

На відміну від ст. 40 СК України, яка містить імперативну норму про обов'язковість визнання шлюбу недійсним у судовому порядку, ст. 41 СК України встановлює лише можливість, а не обов'язковість цього. При цьому в ч. 2 ст. 41 СК України зазначається, що при вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд враховує ступінь порушення прав та інтересів сторін, що виникли через цей шлюб, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші важливі обставини. Суд також звертає увагу на те, чи були створені матеріальні і нематеріальні умови для спільного життя, чи відбувалося взаємне виконання обов'язків та прав, встановлених шлюбом. Оцінюються також можливі наслідки для сторін і дітей, якщо такі є, та ступінь добросовісності кожного з подружжя під час укладення і перебування в шлюбі [18].

Також шлюб визнається недійсним за рішенням суду в разі його фіктивності. Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Шлюб не може бути визнаний недійсним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю [17].

Як виняток із загального правила, передбачена можливість права на спадкування за законом на підставі рішення суду одним із подружжя, частки того з подружжя, хто помер, якщо він не знав та не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, і шлюб був визнаний недійсним після смерті одного із подружжя [19, с. 490].

Суд може прийняти відповідне судове рішення лише за наявності наступних умов: шлюб був визнаний недійсним за рішенням суду (ст. 41 СК України); шлюб визнаний недійсним після смерті одного із подружжя; один із подружжя, який пережив не знав і не міг знати про перешкоди для реєстрації шлюбу (добросовісність одного з подружжя) [19, с. 597].

У цьому контексті А. Райчук зазначає, що зміст диспозиції ст. 38 СК України, яка передбачає вказані підстави для визнання шлюбу недійсним, може бути доповнена іншими обставинами: наприклад, відсутність наміру створення сім'ї і набуття прав та обов'язків подружжя (оскільки відповідно до ч. 2 ст. 40 СК України шлюб за наявності цієї підстави буде визнано фіктивним); при винному приховуванні відомостей про стан свого здоров'я одним із наречених, якщо він йому відомий, що могло вплинути на погіршення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків [20, с. 103].

Шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду відповідно до положень ст. 41 СК України, якщо він був зареєстрований між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною з порушенням вимог, встановлених ч. 5 ст. 26 СК України; між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею; з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків; з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб [17].

Підкреслимо, що порядок визнання шлюбу недійсним за сімейним законодавством України, а також правові підстави для такого визнання визначені у главі 5 СК України, що має назву «Недійсність шлюбу». Однак легального поняття недійсності шлюбу СК України не містить, проте визначає, що підставою недійсності шлюбу є порушення вимог, встановлених ст. ст. 22, 24–26 СК України, наведені нами вище.

Так, Ю. С. Червоний під недійсним розуміє шлюб, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану за відсутності хоча б однієї з передбачених законом умов його укладення або за наявності принаймні однієї із встановлених законом перешкод до цього. Недійсний шлюб не породжує прав та обов'язків подружжя [21, с. 400].

«Недійсність шлюбу – є наслідком недотримання вимог, встановлених сімейним законодавством для укладення шлюбу, такими як досягнення шлюбного віку, вільна згода сторін, одношлюбність та відсутність споріднення по прямій або бічній лінії. Про існування цих порушень може заявити одна із сторін, звернувшись до суду або іншого уповноваженого органу з метою встановлення факту порушення юридичних вимог до шлюбу та анулювання актового запису про шлюб. Недійсним визнається шлюб, укладений із порушенням юридичних вимог, якщо це порушення визнане судом або іншим уповноваженим державним органом» [22].

В. І. Борисова, І. В. Жилінкова, вказують, що недійсність шлюбу – це форма відмови держави від визнання укладеного шлюбу як юридично значущого акта, виражена в рішенні суду, винесеному в порядку цивільного судочинства у зв'язку з порушенням встановлених законом умов укладення шлюбу, що є за своєю суттю заходом захисту [23, с. 91]. На їхню думку, визнання шлюбу недійсним є сімейно-правовою санкцією для недобросовісного подружжя і одночасно засобом захисту для добросовісного. Зокрема, на недобросовісного партнера в недійсному шлюбі покладається обов'язок утримувати добросовісного партнера, а також застосовується правовий режим спільного майна подружжя до майна, набутого до визнання шлюбу недійсним в інтересах добросовісного партнера [23, с. 91].

Л. Герасимчук наголошує, що слід погодитися і з тією думкою, що недійсність шлюбу – це захід відповідальності, однак лише стосовно особи, яка знала про перешкоди для укладення шлюбу, однак з різних мотивів уклала його (недобросовісна сторона в недійсному шлюбі), та з іншою точкою зору про те, що недійсність шлюбу – це захід захисту інтересів особи, яка правомірно помилилася щодо дійсності укладеного нею шлюбу, а також дітей, народжених у недійсному шлюбі (добросовісної сторони у недійсному шлюбі) [18, с. 91]. Автор при цьому підкреслює, що інші учені переважно використовують зазначене визначення у своїх наукових дослідженнях [18, с. 27].

Згідно з вимогами ч. 1 ст. 45 СК України, недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення в осіб, між якими був зареєстрований шлюб, прав і обов'язків подружжя, а також прав та обов'язків, які встановлені для подружжя іншими законами України. Крім того, у порядку вимог ч. 1 ст. 43 СК України смерть дружини чи чоловіка не є перешкодою для визнання шлюбу недійсним. Навіть після смерті одного з подружжя шлюб може бути визнаний недійсним і, відповідно, інший з подружжя усувається від права на спадкування [25, с. 73].

Для усунення від права на спадкування одного з подружжя необхідне рішення органу державної реєстрації про анулювання запису про шлюб. У разі визнання шлюбу недійсним на підставі рішення суду, для усунення від права на спадкування необхідне рішення суду, яке набрало законної сили, про визнання такого шлюбу недійсним.

Слід також зазначити, що не виникатиме право на спадкування за законом і у випадку неукладення шлюбу, який вважається таким у випадку його реєстрації за відсутності чоловіка чи жінки. Запис про такий шлюб в органах державної реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за позовом заінтересованої особи [19, с. 596].

Так, наприклад, Рівненський міський суд Рівненської області у своєму рішенні у справі № 1715/13426/12 від 18 жовтня 2012 року задовільнив позов про усунення від права спадкування на таких підставах. Так, позивач звернулася до суду з позовом, у якому просить усунути відповідача від права на спадкування спадщини, яка відкрилася після смерті спадкодавця та визнати недійсним свідоцтво про право на спадщину. Як на підставу для задоволення позову позивачка та її представник покликаються на порушення відповідачкою вимог частини 4 ст. 1224 ЦК України, а саме, що відповідачка не має право на спадкування, тому що шлюб відповідачки із спадкодавцем є недійсним в силу закону, оскільки вона на день відкриття спадщини не розірвала попередній шлюб. Суд підкреслив, що відповідно до частини 5 ст. 39 СК України – якщо шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває в шлюбі, то в разі припинення попереднього шлюбу до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу. За наведених обставин судом встановлено, що перший шлюб між відповідачкою та її чоловіком був розірваний лише після смерті спадкодавця, а тому до розірвання шлюбу він був дійсний. Відповідно до частини 2 ст. 41 СК України при вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд бере до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення [26].

Варто зазначити, що усунення від права на спадкування, залежно від підстави, може стосуватися як спадкування за заповітом і за законом одночасно, так і окремо спадкування лише за законом або тільки за заповітом. Таке усунення призводить до припинення спадкових правовідносин, у яких брала участь особа, позбавлена права на спадкування [27].

Рішення про недійсність шлюбу та усунення особи від права на спадкування приймається судом на підставі доказів, представлених сторонами у справі. Варто наголосити, що в період війни правозастосовна сфера зіткнулася з новими формами фіктивності шлюбу, наприклад, пов'язаними з бажанням отримати підставу уникнення призову за мобілізацією з боку військовозобов'язаних осіб, виїзду за кордон або отримання громадянства України.

Зрозуміло, що зазначене також впливає на спадкові правовідносини. Складність у цій категорії справ полягає в необхідності доказування факту відсутності наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Таким чином, доведення фіктивності шлюбу, особливо у випадках, коли мав місце умисел обох сторін, все одно залишається досить важкою процедурою. Наприклад, згідно з чинним законодавством подружжя не зобов'язане проживати разом, тому їхнє роздільне місце проживання ще не свідчить про відсутність наміру створити сім'ю та не може автоматично розглядатися як доказ фіктивності шлюбу.

Наголосимо, що фіктивні шлюби у зазначених випадках необхідно розглядати як різновид шахрайських дій, що повинні передбачати відповідальність, у тому числі й у формі позбавлення права на спадкування. Відповідно, шлюб, визнаний недійсним на підставі його фіктивності після смерті одного з подружжя, є перешкодою до визнання права на спадкування частки того з подружжя, хто помер, у майні, яке було набуто ними за час цього шлюбу з боку іншого.

Ще одним важливим елементом правового регулювання усунення від спадкування виступає необхідність формування доказової бази на підставі якої судом постановлено рішення щодо задоволення позовних вимог щодо усунення спадкоємця від спадкування. Наприклад, рішенням Октябрського районного суду м. Полтави від 25 вересня 2014 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Полтав-

ської області від 22 грудня 2014 р. та ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 березня 2015 р. (справа № 6-180св15), задоволено позов Особи 7: усунуто батька Особа 8 від права на спадкування після смерті доньки Особа 10 на підставі вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України [28].

Особа 7, звертаючись до суду із даним позовом, вказував, що спадкоємцями за законом після смерті Особи 10 є він як чоловік, їх діти, а також батько померлої – Особа 8 [28].

Позивач вважав, що Особа 8 має бути усунутий від права на спадкування частки майна Особа 10 з тих підстав, що він не надавав необхідної матеріальної та фізичної допомоги спадкодавцеві, яка через тяжку хворобу перебувала в безпорадному стані. Також позивач зазначав, що шлюб між батьками Особа 10 (спадкодавця) був розірваний за рішенням суду у 1973 р. за ініціативою дружини через негативне ставлення чоловіка Особа 8 як до дружини, так і до дітей: дочки Особа 10. З тих пір Особа 8 не турбувався про життя Особа 10 [28].

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновками якого погодилися суди апеляційної й касаційної інстанцій, встановив, що Особа 10, маючи тяжку хворобу, перебувала в безпорадному стані та потребувала сторонньої допомоги, однак її рідний батько умисно ухилявся від надання їй такої допомоги [28].

Померла Особа 10 була тяжко хворою, у період госпіталізації з 11 липня 2011 р. і до самої смерті перебувала в безпорадному стані та потребувала допомоги Особа 8, який в цей же час мешкав у м. Тель-Авів у державі Ізраїль, де лікувалася спадкодавець, у той час як її сім'я мешкала у м. Полтаві. Отже, суд дійшов висновку, що Особа 8 умисно ухилявся від надання допомоги спадкодавцю, усвідомлював цей обов'язок і мав можливість його виконувати, але не вчиняв необхідних дій [28].

Тобто для задоволення позовних вимог про усунення від права на спадкування, відповідно до вимог ч. 5 ст. 1224 ЦК України, має бути сукупність наступних обставин: ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги при можливості її надання; перебування спадкодавця в безпорадному стані, потреба спадкодавця в допомозі саме цієї особи. Лише у випадку одночасного існування вищенаведених обставин і доведеності таких фактів в судовому засіданні в їх сукупності спадкоємець може бути усунений від спадкування [29, с. 54].

Так, Ухвалою колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 березня 2008 р. (справа № 6-2087св08) скасовано рішення Приморського районного суду м. Маріуполя Донецької області рішенням від 18 квітня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 5 липня 2007 р., якими задоволено

позов С. до Л. про усунення від права на спадкування за законом, а справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції. Скасовуючи судові рішення, суд касаційної інстанції зазначив, що суд першої інстанції, задовольняючи вимоги С. про усунення Л. С., сина спадкодавця, від права на спадкування за законом після смерті В., з яким погодився апеляційний суд, помилково дійшли висновку, що син Л. С. не піклувався про батька, не відвідував його і не надавав йому допомоги, якої той потребував через стан здоров'я та неналежне матеріальне забезпечення, а тому, на думку суду, перебував у безпорадному стані. Колегія суддів зазначила, що суд при вирішенні такої справи згідно з вимогами ст. 214 ЦПК повинен установити і факт ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги, і факт перебування спадкодавця в безпорадному стані через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво та його потребу в допомозі цієї особи [30].

Висновки та пропозиції дослідження. Усунення від права на спадкування виступає як нормативно-визначена санкція за невиконання позитивних обов'язків цивільного, сімейного та кримінально-правового характеру. Зазначена форма відповідальності пов'язана з порушеннями обов'язків особистого немайнового характеру, пов'язаних із захистом особистого немайнового права на життя та здоров'я особи, обов'язків, що випливають з необхідності забезпечити принцип свободи заповіту спадкодавця, а також обов'язків аліментного характеру, визначені сімейним правом, які випливають з відносин між батьками та дітьми, та порушення вимог сімейного законодавства в частині правозгідності шлюбу.

Відповідно, з метою надання юридичної визначеності порядку застосування ст. 1224 ЦК України у частині усунення від права на спадкування спадкоємців, які ухилялися від виконання обов'язків щодо утримання спадкодавця, за основу необхідно обрати встановлений у адміністративному та кримінальному законодавстві диференційований підхід.

Для доказування факту «ухилення від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця» може бути використано вирок у кримінальному провадженні по обвинуваченню спадкоємця у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 164 КК України «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей». Запропоновано внести зміни до абзацу 2 частини 3 ст. 1224 ЦК України, доповнивши їх словами «...які злісно ухиляються від виконання обов'язку...» та викласти положення диспозиції ч. 3 ст. 1224 ЦК України у наступній редакції: «... не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які злісно ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом».

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамов М. В. Заподіяння смерті як підстава для усунення права на спадкування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 46–50.
- Буркацький Л. К. Спадкове право України: теорія, коментарі, практика, зразки заяв : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2008. 384 с.
- Васильченко В. В. Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування. Х. : Одиссей, 2007. 480 с.
- Достдар Р. Принципи спадкового права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 12. С. 6–8.
- Спадкове право : [навчальний посібник] / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконт. – К. : Юрінком Інтер, 2009. 352 с.
- Кухарев О. Є. Спадкове право : навч. посіб. Київ : Алерта, 2013. 328 с.
- Оксанюк Н. М. Класифікація принципів спадкового права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 151–155.
- Печений О. П. Спадкове право. Харків : Фактор, 2012. 368 с.
- Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУП, 2009. 264 с.
- Рябоконт Є. О. Усунення від права на спадкування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67. С. 71–74.
- Сурма Н. П. Спадкове право України: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2005. 304 с.
- Тимченко Л. М. Проблемні питання усунення від права на спадкування. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/01_12_2017/pdf/38.pdf (дата звернення 25.06.2023).
- Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія і практика / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. К. : Атіка, 2002. 496 с.
- Шижка Р. Б., Сопілко І. М., Козирева В. П. Спадкове право в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. Р. Б. Шишки. Київ : Ліра-К, 2015. 216 с.

15. Кузнецова Н. Інститут цивільно-правової відповідальності у вітчизняній та зарубіжній цивілістичній доктрині. *Право України*. 2019. №1. С. 186–203. DOI: 10.33490/Юуи-2019-01-189.
16. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Верховна Рада України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 05.05.2024).
17. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (дата звернення 25.02.2024).
18. Герасимчук Л. Недійсність шлюбу за сімейним законодавством України та застосовність норм міжнародного приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 22–27.
19. Харьковська цивілістическая школа: грани наследственного права : моногр. / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печений, В. И. Крат [и др.] ; под. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков, 2016. 608 с.
20. Райчук А. Визнання шлюбу недійним: теорія та практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки*. 2007. № 77–78. С. 102–105.
21. Сімейне право України / за ред. Ю. С. Червоного. К. : Істина, 2004. 400 с.
22. Сидоренко С. І. Теоретичні засади визначення поняття та юридичної сутності недійсності шлюбу у сімейному праві. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 141-148. <http://old.univer.km.ua/visnyk/1652.pdf>. (дата звернення: 05.05.2024).
23. Сімейне право України / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.
24. Оніщенко О. В. Сімейне право. К. : НАУ-друк, 2009. 112 с.
25. Рябоконт Є. О. Усунення від права на спадкування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2005. Вип. № 67–69. С. 71–74.
26. Рішення Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 1715/13426/12 від 18 жовтня 2012 року. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/27003534>. (дата звернення 25.02.2024).
27. Остання воля під сумнівом. Узагальнення судової практики вирішення спорів про спадкування Апеляційного суду Харківської області. Закон і бізнес. URL: <https://zib.com.ua/ua/118427.html>. (дата звернення: 05.05.2024).
28. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ по справі за № 6-180св15 від 11 березня 2015 р.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43140325>. (дата звернення: 05.05.2024).
29. Спадкове право України : навч. посіб. / О. Є. Кухарев. К. : Алерта, 2013. 328 с.
30. Ухвала Верховного Суду України за справою № 6-2087св08 від 19 березня 2008 р.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1659557>. (дата звернення: 05.05.2024).
31. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х. *Верховна Рада України*. URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (дата звернення: 05.05.2024).
32. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III *Верховна Рада України* URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 05.05.2024).